

EUROPSKI GOSPODARSKI UZLET

Poljoprivredna produktivnost

Promjene u Europi oko 1000.g. postavile su temelje ekonomskog napretka. Sve je započelo na seljačkim gospodarstvima, gdje su seljaci prihvatili nove metode i tehnologije u obradi zemlje, što je njihova polja učinilo produktivnijima. Rezultat je bila nova poljoprivredna revolucija, koja je značajno promijenila Europu.

Tehnološki napredak u poljoprivredi Već oko 800.g. seljaci su u znatnom broju koristili **željezni plug**, kojim se mogla zaorati dublja brazda u tvrdom i teškom tlu sjeverne i zapadne Europe. S dotadašnjim drvenim plugovima posao je bio znatno teži i neproduktivniji, jer je drveni plug proizvod Mediterana, gdje je tvrdoća i dubina tla bila puno manja.

Slika 1: Korištenje novog željeznog pluga i jarma, što je zajedno s ostalim inovacijama, osiguralo jaču poljoprivrednu produktivnost, a time i novi europski gospodarski uzlet.

U uporabu je ušao i **novi jaram**, koji je omogućavao seljacima da u plug upregnu **konje**, a ne više volove. Ta promjena je dodatno povećala produktivnost, jer su konji brži i okretniji, pa je seljak mogao obaviti više posla u manje vremena, što mu je, pak, omogućavalo proširenje obradivog tla i dobivanje više uroda.

Rast produktivnosti i brojnosti stanovništva Vlastelini koji su željeli povećati svoje prihode naložili su seljacima da **krče šume** i **isušuju močvare** da bi se dobilo što više obradivog tla. Seljaci su prihvatili i novi sistem rotacije u poljoprivredi. Jedan dio svog polja zasijali bi žitaricama, drugi dio mahunarkama (grašak, grah, ...), a treći dio bi ostavili da se regenerira ili **na ugaru**, kako se to običava reći. Ta tzv. **tropoljna metoda**, ostavljala je samo trećinu zemlje neobrađenu u odnosu na polovicu u, dotad uobičajenoj, **dvopoljnoj metodi**. Takva promjena, logično, doprinosi daljnjem jačanju poljoprivredne produktivnosti, a sve jača **produktivnost** dovela je do sve veće količine hrane u opticaju, što je s druge strane, omogućilo snažan **populacijski uzlet** na prostoru Europe. Podaci govore da se u razdoblju između 1000. – 1300.g. stanovništvo Europe utrostručilo.

Obnova trgovine i pokretljivosti

Uz nagli porast stanovništva Europe, počinju se događati i druge promjene. Oko 1100.g., feudalni ratovi i vanjske provale prestaju u većem obimu. Ljudi se počinju osjećati sigurnije, pa samim time postaju pokretljiviji. Križarski pohodi vratili su luksuznu robu sa Bliskog Istoka natrag u Europu. Sve bogatije plemstvo željno je egzotične i luksuzne robe, proizvedene izvan njihovih vlastelinstava. Seljaci su trebali sve više alata za obradu zemlje. Sve navedeno rezultiralo je **trgovačkom gužvom**, jer su se trgovci rastrčali Europom da zadovolje sve te potrebe za robom.

Slika 2: Sajem u srednjovjekovnom gradu. Trgovački sajam bio je prilika za dobru zaradu svim uključenima, pa ne čudi kada se na sredini slike vidi lokalni biskup sa svojom svitom, kako blagoslovi cijeli događaj. Gradovi su osiguravali sigurnost trgovaca, organizirali policijsku službu i dovodili novčare, a svoju korist nalazili su u plaćenim taksama na svaku kupoprodajnu transakciju. Osim trgovaca, novčara i poduzetnika, sajmovi su privlačili i ekipu s dna društvene ljestvice – lopove, šarlatane, varalice svih vrsta, prostitutke, glumačke družine..., i svi su oni pokušavali ušičariti nešto u toj silnoj gužvi.

Oživljavanje trgovačkih puteva i sajмова Poduzetni trgovci organizirali su se, i radi sigurnosti putovali u naoružanim karavanama.

Kretali su se ustaljenim rutama, od kojih neke nisu korištene već stoljećima, a duž tih ruta izmjenjivali su domaće proizvode za one sa dalekih tržišta Bliskog i Dalekog Istoka.

U **Carigradu**, trgovci su nabavljali kinesku svilu, bizantski zlatni nakit, začine iz Azije, ..., a robu bi mletački trgovci brodovima vozili u **Veneciju**, gdje bi trgovačkim karavanama išla dalje prema gradovima u **Flandriji** i trgovačkim gradovima na **Rajni**. Na tamošnjim **sajmovima** robu bi kupovali trgovci koji bi je prevozili dalje prema Engleskoj i Sjevernoj Europi. Sjevernjaci bi robu najčešće plaćali proizvodima svog područja, kao što su med, krzno, vosak, bakar, olovo, haringe, sokolovi, ...

Slika 3: *Wismar, član Hanzeatske lige. Grad Wismar je utemeljen tijekom XIII st., a ubrzo je stekao autonomiju, odobrenu od lokalnih vojvoda Pomeranije. Kao ribarski i brodograditeljski centar, ubrzo je postao jedan od moćnijih gradova Hanse. Na slici se vide poredani skladišni prostori, koji svjedoče o trgovačkoj aktivnosti, a u pozadini veliki broj crkvenih tornjeva dokazuju golemo bogatstvo grada. Gradski centar je i danas pod zaštitom UNESCO-a. Unutar Hanzeatske lige djelovalo je nekoliko desetaka gradova i pridruženih članova, a prostirali su se od današnje Belgije do Švedske.*

Hanzeatska liga U kasnom XIII st. mnogi gradovi u sjevernoj Njemačkoj stvorili su

Hanzeatsku ligu, udruženje trgovačkih gradova sa svrhom iskorištavanja sve življe sjevernjačke trgovine. Gradovi Hanze formirali su političku, a ne samo ekonomsku uniju i na taj način funkcionirali su kao zasebna država koja je uspjela postići trgovački monopol na Baltiku i Sjevernom moru, i zamijeniti flandrijske gradove kao glavne

trgovačke centre sjeverne zone. Moć gradova Hanzeatske lige počela je propadati velikim geografskim otkrićima, kada Atlantik preuzima glavnu ulogu u trgovini.

Uzlet srednjovjekovnih gradova Od propasti rimskog carstva i njegove urbane kulture, Europi je trebalo poprilično vremena da nastanu novi, veliki gradovi ili da se obnove postojeći. Prostor sa najizraženijom urbanom strukturom bio je sjever Italije, gdje se najdulje zadržala rimska tradicija i kultura, a konkretnija naselja u ostatku Europe nastajati će oko biskupskih središta ili oko utvrđenih zankova, zbog, već prije spomenute, potrebe za sigurnošću od raznih napadača. Razvoj trgovine učinit će svoje, pa će mnoga takva naselja postati veliki srednjovjekovni urbani centri.

Većina tržišnih sajmova zatvarala su se tijekom jeseni i zime, kada su putevi zbog vremenskih uvjeta bili gotovo nemogući za korištenje. Trgovci su novu sezonu čekali u većim naseljima na strateškim mjestima. Okupljeni trgovci privlačili su lokalne obrtnike koji su im nudili robu, koju su oni, kada počne sezona, mogli preprodavati. Polako su se takvi mali centri trgovine i obrtništva pretvarali u nove srednjovjekovne gradove. Najveći i najbogatiji gradovi nastali su na prostorima

Slika 4: *Grad u Flandriji prima svoju povelju slobode. Povelja slobodnog grada imala je ogromnu važnost, jer je u pravilu omogućavala građanima izbor gradskog vodstva. Povelje su također štatile rastući gradski profit od nerazumnih taksi i raznih nameta, a poneki gradovi uspjeli su se izboriti za svoje vlastite sudske institucije, pa na taj način postaju neovisni u sudskim poslovima od lokalnog feudalca. Sva ta prava omogućila su da gradovi postanu otoci slobode u strogo definiranom svijetu, a zauzvrat su lokalni feudanci dobivali novac od zadovoljnih gradova.*

Flandrije i duž Rajne, a uz već spomenute gradove Sjeverne Italije, ta su mjesta predstavljala glavne točke vrlo profitabilne sjever ⇔ jug trgovačke rute. Spomenuta područja, osim što su bili centri trgovine, bili su i središta tekstilne manufakture.

Slobodni kraljevski gradovi Da bi zaštitili svoje interese i pospješili ekonomiju srednjovjekovnih gradova, trgovci i obrtnici zahtjevaju od kralja povelje sloboda. Takvi pisani dokumenti osiguravaju autonomna prava, povlastice i zaštitu gradova od lokalnih moćnika, a zauzvrat gradovi plaćaju kralju izvjesnu sumu novca godišnje, ili se dogovaraju na neki drugi način. Mnoge povelje imale su klauzulu, koja je bila popularna među kmetovima, a kaže da tko u gradu živi godinu i jedan dan, postaje slobodan. Uglavnom, gradovi i centralna kraljevska vlast postajati će partneri, jer i jednima i drugima odgovara jedinstvena vlast sa jedinstvenim zakonima.

Novčarska revolucija

Oživljavanje trgovine i obrtništva ponovno je na poslovnu scenu ubacilo **novac**, kojega je u većem dijelu ranog srednjeg vijeka zamijenila robna razmjena. Stalne potrebe za kapitalom, ili novcem za investicije, potaknulo je pojavu bankara, a uskoro i bankarskih kuća. Počelo se poslovati na sasvim druge načine, a trgovci su međusobno odobrivali kredite, odnosno odgode plaćanja robe za dogovoreno vrijeme.

Početak modernog poslovanja Novčarsko poslovanje zahtjevalo je određene promjene koje su spretni i poduzetni trgovci vrlo brzo primijenili. Grupe trgovaca stvarale su **partnerstva**, koja su im omogućavala financiranje velikih poduzetničkih poduhvata, a koji bi bili preskupi za svakoga pojedinačno. Takva praksa omogućila je jeftiniju nabavu kapitala, a ujedno se smanjivao rizik od propasti, jer svaki od partnera ulaže dio svog kapitala, pa ako nešto krene krivo, nitko ne gubi sve.

Nešto kasnije osmišljen je i **sistem osiguranja**, kojim se dodatno umanjuju rizici poslovanja. Za relativno mali iznos poduzetnik može osigurati svoju robu. Ako je roba ukradena ili uništena, osiguravatelj isplaćuje veliki dio vrijednosti robe, a ako sa robom ne bude nikakvih problema, jedino što poduzetnik gubi je mali iznos koji je platio za osiguranje.

Europljani su preuzeli i neke tradicije muslimanskih trgovaca, koje su se jako brzo udomaćile na Zapadu, a to se prije svega odnosi na **bezgotovinsko plaćanje**. Npr. trgovac položi određenu sumu novca kod bankara u svom gradu za što dobije ovjerenu potvrdu, s kojom može podići gotovinu u nekom drugom dijelu Europe. Na taj način trgovac može putovati puno mirnije, bez straha da će mu netko opljačkati zlatnike, koji su vrlo primamljivi za drumske razbojнике.

Društvene promjene Novac ne samo što je mijenjao srednjovjekovno gospodarstvo, već

je i znatno utjecao na promjene u srednjovjekovnom društvu. Uporaba novca npr. značajno je **uzdravala sistem kmetstva**. Naime, feudalni vlastelini trebali su sve više gotovine za kupnju luksuznih proizvoda, pa kao rezultat kmetovi počinju prodavati poljoprivredne proizvode na gradskim tržnicama, a svojim feudalnim gospodarima plaćaju davanja u *cashu*, a ne više tlakom (radom). Takvo

Slika 5: Firentinski bankari. Riječ banka u stvari znači klupa, ili, kako bi to naši Dalmatinci rekli – *banak*, a ovi novčari sa slike postaju bankari jer sjede “iza banka”. Posao srednjovjekovnih bankara bio je sličan današnjem, izmjenjuju razne valute i deponiraju novac trgovaca i poslovnjaka. Na ovoj slici se vidi da je banak pokriven s uvezenim Osmanskim ćilimom, što predstavlja jednu od luksuznih stvari kojima se dokazivalo bogatstvo.

stanje dovelo je do toga da oko 1300.g. u velikom dijelu Zapadne Europe, iako kmetstvo nije službeno ukinuto, ono u praksi ne postoji, već se kmetovi pretvaraju u **seljake-najamnike**, koji plaćaju najam zemlje koju obrađuju.

Židovska zajednica posebno se uključila u novčarske poslove, gdje su im mogućnosti bile otvorene, jer je kršćanima bilo zabranjeno zarađivati na kamatama. Naime, **zarada na kamatama** dolazi od protoka vremena između posudbe novca i njegovog vraćanja, pa se, prema tome, zarađuje na vremenu, koje pripada samo Bogu. Kršćanski trgovci i obrtnici počeli su židovsku zajednicu doživljavati kao konkurenciju, pa oni nisu imali pristupa u trgovačke gilde i cehove. Ipak, Židovi su ostali uključeni u trgovačke tokove, a mnogi kršćani shvatili su da su oni koristan dio gradske zajednice, pa su mnogi gradovi organizirali posebne gradske dijelove samo za Židove, tzv. **geto**. Najčešće su takvi prostori bili opasani zidinama, da bi se zaštitilo Židove od manje prosvijetljenih kršćana.

Uspon Srednje klase

Rastuća snaga, brojnost i bogatstvo srednjovjekovnih gradova polako je razbijala ustaljeni društveni poredak srednjovjekovne Europe na „**one koji se mole**“ (svećenstvo), na „**one koji ratuju**“ (plemstvo) i na „**one koji rade**“ (seljaci i kmetovi). Oko 1000.g., jačanjem trgovine i obrtništva, počeo se stvarati novi društveni sloj, koji je prema statusu rangiran između plemstva i seljaka, pa je nazvan **Srednjim slojem**. I plemstvo i svećenstvo preziralo je novu srednju klasu. Za plemstvo, gradovi su predstavljali negativni utjecaj nad kojim oni nemaju kontrolu, a za Crkvu, zarada koju ostvaruju trgovci i bankari na kamatama, bila je izrazito nemoralna.

Uloga gildi i cehova U srednjovjekovnim gradovima, Srednja klasa je u potpunosti preuzela političku i ekonomsku moć. Zbog konkretiziranja svojih aktivnosti, trgovci i obrtnici počeli su se udruživati u strukovne organizacije, a najprije su nastale trgovačke organizacije, poznate kao **gilde**. Gilde su počele dominirati u mnogim gradovima, od odluka koje se tiču donošenja gradskih zakona i statuta, do onih prizemnijih odluka, npr. da li će se popločavati neka ulica ili ne.

Da bi prekinuli dominaciju trgovačkih gildi, i obrtnici su počeli stvarati svoje strukovne organizacije, poznate kao **cehovi** (znate onu: „*kad si skupa nisi sam*“). Svaki ceh predstavljao je

Slika 6: Ilustracija srednjovjekovnog troklasnog društva. Na vrhu su „oni koji se bore“, ispod njih „oni koji se mole“, i na dnu „oni koji rade“.

Slika 7: Amblem ceha brijača

određenu obrtničku granu, npr. ceh pekara, ceh zlatara, ceh tkalaca. Suprotstavljenost cehova i gildi ponekad je bila tako jaka da je dolazilo do međusobnih sukoba.

Uglavnom, i gilde i cehovi određivali su pravila igre u svojoj sferi. Preko udruženja regulirala se npr. kvaliteta proizvoda; određivalo se tko može postati članom i utvrđivalo se cijene pojedinih proizvoda. Rijetko se mogao otvoriti obrt na svoju ruku, jer je dozvolu morao izdati ceh, a on je odlučivao da li je netko dovoljno dobar majstor da bi ušao u cehovsko udruženje, zato su cehovi propisivali da svaki budući majstor prođe fazu **šegrtovanja** kod već priznatog majstora, i ako nakon te faze položi majstorski ispit, može, u ovisnosti o svojim financijskim mogućnostima, pokrenuti vlastitu radionicu. Osim ovih poslovnih stvari,

cehovi i gilde brinuli su i o svojim ugroženim članovima – pomagali su udovicama i siročadi svojih članova, osnivali su škole i bolnice...

Gradski život

Srednjovjekovni gradovi obično su opasani visokim zaštitnim zidinama. Kako se s vremenom povećava brojnost gradskog stanovništva, gradska naselja počinju nicati na prostorima oko gradskih zidina. Unutar zidina, zbog nedostatka prostora, stanovnici dodaju drugu i treću etažu na svoje kuće, dućane ili radionice. Zbog toga je tipična vizura srednjovjekovnog grada malo nagužvana, prava džungla uskih uličica i visokih zgrada. Gornji katovi su najčešće izbačeni prema van, iznad ulice koja prolazi ispod, pa je zbog toga mrakača i usred bijela dana. Požari su, pak, bili stalna prijetnja.

U većim gradovima, golema katedrala ili raskošna gradska vijećnica znatno su nadvisivale ostala skromnija zdanja. Gotovo svi gradovi podigli su crkvu s tornjevima koji mogu biti vidljivi izdaleka, pogotovo će to biti upečatljivo s novim gotičkim graditeljskim stilom (o tome više u slijedećoj lekciji). Oko crkve ili katedrale, ljudi su se uobičavali nastanjivati prema poslovnim

sklonostima, pa su tako npr. jedan blok nastanjivali mesari, susjedni blok brijači itd.

Tijekom dana, buka i gužva je bila nesnosna. Galame trgovci, nabijaju obrtnici, drmusaju se natovarena kola, ... i hrpetina drugih stvari i ljudi koji mogu doprinosti buci. Preko noći, sasvim druga slika, jer ulice su najčešće bile puste. Veliki problem srednjovjekovnih gradova bilo je onečišćenje, pa čak niti bogatiji gradovi nisu imali organizirani odvoz smeća. Stanovnici bi jednostavno izbacivali svoj otpad na ulicu. Doduše, neki veći gradovi pokušali su uvesti neka nova pravila igre, da bi poboljšali sanitarne uvjete, pa su mesari npr. morali odvoziti svoj otpad na rubne dijelove grada. Ali, usprkos takvim pokušajima, gradovi su i dalje bili prljavi, smrdljivi, bučni i gužvoviti –

Slika 8: Scena iz srednjovjekovnog grada. Uske uličice. Dućani s robom izvučenom prema ulici. U prvom planu se vide apotekar i trgovac tekstilom, a u pozadini je pekar sa svojim proizvodima.

sjajna podloga za bolesti koje će uskoro nastupit' ☠ ☠ ☠ ☠ ☠ ☠ ☠ ☠